

הרב גרשון חנוך רוזנברג

עורך ראשי - "אוצר מפרשי התורה"

מכון ירושלים

"ועבדו לעולם" – כמשמעו וכמדרשו

א. בפרשת עבד עברי הפותחת את פרשת משפטים נאמר דין יציאת עבד עברי בשנה השביעית, אך "אם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני, לא אצא חפשי", דינו שאינו יוצא בשנה השביעית אלא – "והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אָנוּ בַּמַּרְצֵעַ וְעָבְדוּ לְעֶלְם" (כא, ה-ו).

משמעותו הפשוטה של הכתוב "ועבדו לעולם" היא – לעולם ממש. כך גם הבינו חז"ל שיש לפרש את הפסוק אילולי היה נאמר בפרשת בהר שעבד עברי יוצא ביוכל:

"ועבדו לעולם – עד היוכל. או ועבדו לעולם כמשמעו, תלמוד לומר 'ושבתם איש אל אִתָּהוּ [אִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ]' (ויקרא כה, י) (מכילתא דר"י, מסכתא דנויקין פרשה ב, מהדר הורוויץ-רבין עמ' 254)

דהיינו, פשוט הדבר בעיני חז"ל ש'משמעו' של הכתוב הוא שעבד נרצע עובד לעולם ממש, אלא שלפנינו שני כתובים – שלפי 'משמעם' – מכחישים זה את זה: בפרשת משפטים "ועבדו לעולם" ובפרשת בהר מפורש שעבד עברי יוצא ביוכל. מפני כך פסקו חז"ל ש"ועבדו לעולם" אינו כמשמעו, אלא יוצא ביוכל.

לכאורה היה מקום לחלק ולומר שבשני עבדים עסקינן, פרשת משפטים עוסקת בעבד הנמכר בגניבתו ואילו פרשת בהר עוסקת במוכר את עצמו מחמת דוחקו, שהרי בפרשת בהר נאמר במפורש שמדובר באופן של "וְכִי יִמְוָךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ" (ויקרא כה, ט). אמת שלגבי פרשת משפטים מצינו שתי דעות בחז"ל האם מדובר בנמכר בגניבתו או במוכר את עצמו¹, אך עכ"פ לפי הדעה שמדובר בנמכר בגניבתו היה מקום לחלק ולומר שהנמכר בגניבתו עובד לעולם והמוכר את עצמו יוצא ביוכל. אמנם בגמרא (קידושין טו, א) נאמר כדבר פשוט שדין יציאה ביוכל חל הן על המוכר את עצמו והן על הנמכר בגניבתו, ודבר זה פשוט מן הסברא, שהרי הנימוק הנאמר בפרשת בהר ליציאת העבד ביוכל הוא: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עָבְדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (ויקרא כה, נה), וכפי שפירש רש"י שם: "שטרי קודם", ופשוט שנימוק זה תקף בכל ישראל ואין בזה חילוק בין הנמכר בגניבתו ובין המוכר את עצמו.

אחר שדבר ברור הוא שעבד עברי יוצא ביוכל ואינו עובד לעולם, מעתה עלינו לשוב ולבחון את ביאור הכתוב "ועבדו לעולם". האם ניתן לבאר את תיבת "לעולם" במשמעות של "עד היוכל"? אכן, כך כתב רש"י:

"מגיד שחמישים שנה קרוים עולם"

וביתר הרחבה כתב ראב"ע בפירוש הארוך:

"ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן, כמו 'כבר היה לעולמים' (קהלת א, י) -

1. במכילתא דר"י, מסכתא דנויקין פרשה א (מהדר' הורוויץ-רבין, עמ' 247) אמרו: "כי תקנה עבד עברי – בנמכר בבית דין על גניבתו הכתוב מדבר". ושם פרשה ב (עמ' 253): "ומה ראתה אוזן שתמצא משאר איברים, היה רבן יוחנן בן זכאי אומרה כמין חומר: אוזן ששמעה לא תגנוב, והלך וגנוב, היא תרצע מכל אבריו". וכן מבואר בקידושין יד, ב במפורש. אמנם בקידושין כב, ב נאמר "רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף, אמר הקדוש ברוך הוא: אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים - ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה ארון לעצמו – ירצע". ורש"י כא, ו הביא את שני המדרשים הללו וחילק שהראשון בנמכר בגניבתו והשני במוכר את עצמו. וראה רד"צ הופמן שהוכיח מדברי

זמנים; 'וישב שם עד עולם' (שמואל א א, כב) – עד זמן שיהיה גדול; וכן 'ועבדו לעולם' – לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו, ויציאת חירות, כאילו עולם מתחדש. או יהיה פירושו שישב לזמנו הראשון שיהיה חפשי

בדרך זו ודומות לה הלכו רס"ג, רד"ק, רמב"ן, רלב"ג, חזקוני ואברבנאל. נמצא לשיטה זו, שלמילה "לעולם" יש שני פירושים אפשריים: א. לתמיד. ב. לזמן ארוך/לדור = עד היובל.

ב. אולם רשב"ם הלך בדרך אחרת. בכדי לנסות להבין את פירושו יש לעיין תחילה בפתחתו לפרשת משפטים:

"ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות אעפ"י שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית כי מתור המקראות נשמעין ההגדות וההלכות, ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי. ואפרש הדינין וההלכות לפי דרך ארץ. ואעפ"כ ההלכות עיקר כמו שאמרו רבותינו הלכה עוקרת משנה".

דהיינו, רשב"ם בא לפרש פשוטו של מקרא ולא הלכות, אע"פ שההלכות הן העיקר. אלא שכוון שההלכות הן העיקר, ואין חולק כי אדם מישראל צריך לנהל את אורח חייו ע"פ ההלכה ולא ע"פ פשוטו של מקרא – יש לשאול: מה היא החשיבות בלימוד פשוטו של מקרא? לשם מה טרח רשב"ם וכתב פירושים שאין להם משמעות הלכה למעשה?

שאלות אלו ידונו בעז"ה להלן, אולם תחילה אבקש לעיין בדברי רשב"ם:

"ועבדו לעולם – לפי הפשט כל ימי חייו, כמו שנאמר בשמואל 'וישב שם עד עולם' (שמואל א א, כב)"²

מעניין שרשב"ם הביא אותו פסוק שהביא רב"ע, אולם במשמעות הפוכה. רב"ע הביא פסוק זה כדי להוכיח ש'עולם' משמעותו לעיתים 'זמן', ואילו רשב"ם הביא פסוק זה כדי להוכיח ש'עולם' משמעותו 'כל ימי חייו'.

מדוע בחר רשב"ם דווקא בפסוק זה 'וישב שם עד עולם' ולא בפסוקים אחרים שנאמרה בהם המילה 'לעולם'? נראה כי רשב"ם בא לרמוז כאן על משמעות נוספת שקיימת במילה 'לעולם', ואינה אפשרית בפסוק 'ועבדו לעולם'. לפי רשב"ם, למילה 'לעולם' יש שני פירושים. הפירוש הוא: 'לעולם' – לתמיד. אלא שגם המושג 'תמיד' משתנה לפי הנושא. כאשר מדברים על הקב"ה, ברור ש'תמיד' הכוונה לנצח, זמן בלתי מוגבל, וכך מתפרש לדוגמא, הפסוק 'יְמֵלֶךְ ה' לְעוֹלָם' (תהלים קמו, י); אולם כאשר מדובר על אדם בן-תמותה, ברור כי אין לפרש כלפיו 'לעולם-תמיד' במובן זה. אצל אדם, 'תמיד' פירושו 'כל ימי חייו'. לכן הביא רשב"ם דווקא פסוק זה העוסק בשמואל, וממילא פירושו אינו 'לזמן בלתי מוגבל' אלא 'כל ימי חייו'.

ביאור זה עולה בבירור גם מדברי הרשב"א (פירושי האגדות, בבא בתרא עד, ע"ב). הרשב"א דן שם בהרחבה במשמעות העולם הבא והתיאורים השונים שמצינו בחז"ל שיתקיימו לעתיד לבוא, ובתוך דבריו כותב כי לעולם הזה יש קיצבה כדברי חז"ל בכמה מקומות. על כך הביא הרשב"א ששאלוהו מהכתוב "אֲנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם" (מלאכי ג, ו), שמשמע שלא יהיה לבני יעקב כליון לנצח, ואם כן מוכרח שאין לעולם קיצבה. על כך משיב הרשב"א:

"ומה שהבאת ראיה מ'אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם', דע כי אין דברים

הירושלמי כדעה שפרשה זו מדברת גם במוכר את עצמו. 2. באופן דומה הובא בתוספות השלם (כרך ח עמ' קע) מכת"י: "ועבדו לעולם – עד סוף חייו, כי כל [עולם] שבמקרא משמע או תחלה או סוף כדכתיב 'מן העולם ועד העולם' (תהלים קו, מח)". ויש להעיר כי גם המתרגמים נחלקו בביאור "ועבדו לעולם". אונקלוס תרגם: "ויהי ליה עבד פלח לעולם", ואילו המיוחס לרב"ע תרגם: "ויהי ליה עבד פלח עד יובלא". אלא שמחלוקת זו ניתנת לביאור לאו דווקא כמחלוקת בהבנת פשוטו של מקרא, אלא כשיטות שונות בתפקיד התרגום, האם התרגום נצמד לפשוטו של מקרא או שהוא מתרגם לפי מדרש ההלכה.

אלו מורים על כל פנים בהכרח שאין להם תכלית בעולם הזה הגופני, אלא הכוונה בו כי בעוד שהעולם נוהג על מנהגו לא יכלו הם, ולא הבטיח כאן על קיום העולם הגופני כדי שיהיו בני ישראל נצחיים. ואל תתמה על דבר זה שאמרת, שהנה כתוב בעבד עברי 'ועבדו לעולם', והם אי אפשר לחיות לעולם, ולא היתה הכוונה לפי פשט הכתוב שיעבדו לעולם אלא שלא יצא מאתו לחירות כל שהם קיימים, ואם לא תיפסק העבודה מצד המות ומצד עצמם לא תיפסק מצד עצמה, ואף אם יחיו לעולם. ואל תשיבני מן הקבלה שאמרו 'לעולם' - לעולמו של יובל, כי זה אמת מצד הקבלה, אבל איני אומר אלא לפשט הכתוב. וכן לדברי הקבלה לא הבטיחם ה' שיחיו עד היובל כדי שיעבדו זה עד עולמו של יובל אלא הכוונה בו שאילו חיו שניהם לא תיפסק העבודה עד אותו זמן" דהיינו, הרשב"א מציע שלושה פירושים אפשריים למילה 'לעולם': א. לנצח, זמן בלתי מוגבל. ב. כל ימי חייהם. ג. לעולמו של יובל. - ומבכיר כי פשט הכתוב הוא "שלא יצא מאתו לחירות כל שהם קיימים, ואם לא תיפסק העבודה מצד המות ומצד עצמם, לא תיפסק מצד עצמה, ואף אם יחיו לעולם".

נמצא שגם רשב"ם וגם הרשב"א מחלקים בין פשוטו של מקרא ובין ההלכה. לפי פשוטו של מקרא "ועבדו לעולם" פירושו "כל ימי חייו - כל שהם קיימים", ולפי ההלכה עבד נרצע יוצא ביובל. כאמור לעיל, גם במכילתא מבואר ש'משמעו' של הכתוב הוא לעולם ממש, אלא שההלכה נקבעה ע"פ האמור בפרשת בהר שעבד עברי יוצא ביובל - "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים". אלא שבדברי המכילתא אפשר לבאר שלאחר שהובררה ההלכה שעבד עברי יוצא ביובל, גם 'משמעו' של הכתוב השתנה, ומעתה "לעולם" פירושו עד היובל. אך מדברי רשב"ם והרשב"א למדנו שפשוטו של מקרא איננו משתנה, ו"ועבדו לעולם" לפי הפשט - לעולם ממש.

ג. דברים אלו צריכים ביאור: כיצד יתכן שפשוטו של מקרא יסתור את ההלכה?

תשובה לכך מצינו באדרת אליהו להגר"א, המבאר גם הוא כרשב"ם ומוסיף מספר מילות ביאור: "לעולם - משמע לעולם ממש. רק שבפרשת היובל אמרה תורה שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם וביארה תורה פרשת היובל בפרשה מיוחדת על הכל"

הגר"א מייסד בדבריו שדין עבד עברי נכתב בשתי פרשיות, ובפרשת משפטים נכתב הדין העקרוני שהנרצע עובד "לעולם ממש", אלא שיש "פרשה מיוחדת" שהיא פרשת היובל, שבה נכתב הדין למעשה, שעבד עברי יוצא ביובל.

ובביאור דברי הגר"א נראה לומר, שחלוקה פרשת משפטים מפרשת בהר, שפרשת משפטים עוסקת בדיני ממונות שבין אדם לחבירו, ומבררת את הזכויות והחובות שבין בני אדם, ואילו פרשת היובל שבפרשת בהר עוסקת בבעלות הקב"ה על ארץ ישראל ועל עם ישראל, שמחמת בעלות זו "וְקָדְשָׁתָם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתָם דְּרוֹר בְּאַרְצָךָ לְכָל יֹשְׁבֵיהָ", והטעם הוא: "כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אִתָּם עִמָּדִי" - "אל תרע עינך בה שאינה שלך" (רש"י), "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" - "שטרי קודם" (רש"י).

ולפי זה מבואר, שפרשת בהר אינה באה ללמד דיני ממונות שבין אדם לחבירו, ואת זה עלינו למצוא בפרשת משפטים בלבד. ואכן, מצד דיני ממונות, עבד נרצע צריך לעבוד את אדונו "לעולם ממש" - "כל ימי חייו". אלא שאחר שכך הוא הדין מצד דיני ממונות, באה פרשת בהר ומחדשת הפקעה, שאמנם העבד נמכר לעולם ממש, אבל "אמרה תורה שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם". דהיינו, בעלות ה' על עם ישראל - "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים" - היא סיבה להפקיע את דיני הממונות הכתובים בפרשת משפטים, ומצד בעלות ה' על ישראל פוקעת העבדות והעבד יוצא ביובל.

נמצא לפי זה, שאילו היה נאמר בפרשת משפטים "ועבדו עד היובל", היינו מבינים באופן שאיננו נכון, שמצד דיני ממונות העבד יוצא ביובל. והלוא אין הדבר כן, ומצד דיני ממונות עבד נרצע

♦ מוריה, שנה שלוששים ושש, גליון יב (תל-תלב), שבט תשע"ט

נמכר לעולם, ועל כן כאשר התורה מלמדת דיני ממונות, האופן המדויק ביותר הוא “ועבדו לעולם” – “לעולם ממש”. ורק כאשר התורה מלמדת את בעלות ה' על ישראל, שם נאמרת היציאה ביובל, שהיא הפקעת בעלות האדון על העבד, משום ש“שטרי קודם”.

ולפי זה אף פשוטו של מקרא בפרשת משפטים איננו נפסק להלכה, שהרי להלכה כל עבד עברי יוצא ביובל, מ”מ גם איננו סותר את ההלכה, שכן בפרשת משפטים נאמרו דיני ממונות של עבד, ומצד דיני ממונות – לולי בעלות ה' על ישראל המבוארת בפרשת בהר – היה הדין שעבד נרצע עובד לעולם³.

ועל כן טרח רשב”ם וביאר את פשוטו של מקרא, שכן פשוטו של מקרא מלמד את היחס הנכון של ההלכות, שההלכה שעבד עברי יוצא ביובל אינה מצד דיני ממונות אלא מצד בעלות ה' על ישראל, ובעלות זו לא נאמרה בפרשת משפטים אלא בפרשת בהר.

ד. בפרשת ראה מופיעה פרשת עבד עברי פעם שלישית, ושם עיקר עניין הפרשה הוא דין הענקה “פי ימכר לך אחיד העברי... ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך, וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו...”, וטעם המצוה נתבאר “וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על פן אנכי מצוך את הדבר הזה היום”. ושם הובא דין עבד נרצע: “והיה לך עבד עולם”.

גם כאן יש לבאר באותו אופן, שכיון שנושא הפרשה איננו בעלות ה' על ישראל כבפרשת בהר, אלא היחס הנדרש מהאדון כלפי “אחיד העברי”, יחס שיסודו בזכירת העבדות במצרים – ממילא לא הוזכרה כאן היציאה ביובל. אכן, הלכה למעשה יוצא עבד נרצע ביובל, משום האמור בפרשת בהר “פי לי כגי ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים” – “שטרי קודם”, אך בפרשיות משפטים וראה, שעניין הפרשה איננו בעלות ה' על ישראל, נכתב הדין המתאים לפרשיות אלו – “ועבדו לעולם”, “והיה לך עבד עולם” – כפי שהייתה ההלכה צריכה להיות לולי “אמרה תורה – בפרשת בהר - שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם”.

ה. ונראה שמחלוקת זו בביאור פשוטו של מקרא, האם “לעולם” משמעו לעולם ממש כדעת הרשב”ם, הרשב”א והגר”א, או עד היובל כדעת הראב”ע והרמב”ן ועוד ראשונים – יתכן שכבר בחז”ל מצינו שתי דעות בזה. כך שנינו במכילתא:

“ועבדו לעולם, עד היובל, או ועבדו לעולם כמשמעו, ת”ל ושבתם איש אל אחוזתו. רבי או, בא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה, שנא' ועבדו לעולם [לגירסת הגר”א: שנאמר וישב שם עד עולם] – עד היובל. הא כיצד, הגיע היובל יצא, מת האדון יצא.” (מכילתא דר”י, מסכתא דנוזקין פרשה ב, מהדר' הורוויץ-רבין עמ' 254)

ולכאורה צריך ביאור מה מוסיף רבי על דברי ת”ק, וכבר התקשה בזה מפרש המכילתא רבי אליעזר נחום (ה'ראשון לציון' בירושלים בין השנים תצ”ה-תק”ה), וכתב: “לא ידעתי מה בא רבי ללמדנו, ואולי כוונתו לומר שמכאן אנו למדין למקום אחר שנאמר בו עולם, כמו וישב שם עד עולם, שהוא חמשים שנה. ואולי רמז לנו רבי בדבריו אלה הנחמדים סוד נכמס...”, עיי”ש שהאריך ע”פ סוד. אך יתכן שבזה גופא נחלקו ת”ק ורבי, שלדעת ת”ק משמעו של “ועבדו לעולם” איננו משתנה, ורק מהאמור בפרשת בהר אנו לומדים שההלכה היא שיוצא ביובל, וכמשנ”ת שמצד דיני ממונות

3. ביותר מחודדים הדברים לפי מש”כ בעקידת יצחק: “וכשיושקף בטוב יראה שפרשה זו מתחלה ועד סוף בגנאי המוכר עצמו היא מדברת תחת אשר העוה לנפשו בפרוק מעליו עול תורה ומצות וקבל עליו מוטות חבלי אדם ועבדות אהבתו וכו', ואם כוון לשיתן לו אדוניו אשה מבלי שיכין לו מוהר ומתן כמשפט הבנות לא לו יהיה הזרע כי האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו, ואם ירצה להתקיים עמם יקנה בעבורם מהדופי והפחיתות שיעור שלא יסבלהו שום בן דעת והוא הרציעה בב”ד להיותו עבד עולם כי מהגנאי והפחיתות לא יצא ביובל”. והדברים מפליאים, שלדעת העקידת יצחק, עיקר פרשה זו בא לומר לפי פשוטו של מקרא, שעבד נרצע אינו יוצא

מוריה, שנה שלושים ושש, גליון יג (תל-תלב), שבט תשע”ט ♦

הוא עבד לעולם ורק מצד בעלות ה' על ישראל הוא יוצא ביוכל. אך לדעת רבי, גם האמור כאן "ועבדו לעולם" פירושו עד היוכל בלבד, ובפרט לפי גירסת הגר"א בדברי רבי, שההוכחה ש"אין העולם אלא חמשים שנה" היא מהפסוק בספר שמואל, וכמו שכתב ראב"ע.

אמנם רש"י על אתר איחד את דעת ת"ק עם דעת רבי, וכתב:

"ועבדו לעולם - עד היוכל. או אינו אלא לעולם כמשמעו, תלמוד לומר (ויקרא כה י) ואיש אל משפחתו תשובו, מגיד שחמשים שנה קרוים עולם".

והדבר ברור שתחילת דברי רש"י הם ציטוט מדברי ת"ק, אך המשך דבריו "מגיד שחמשים שנה קרוים עולם" אינם אלא מדברי רבי. נמצא שלדעת רש"י גם ת"ק מסכים לדברי רבי, שמשמעות המילה "לעולם" היא עד היוכל. וא"כ בזה נחלקו רש"י ורשב"ם⁴, האם ת"ק מסכים לדברי רבי או חלוק עליהם.

ויש להעיר שגם מהלשון בגמרא קידושין טו, א "לעולמו של יובל", משמע קצת שמשמעות המילה "לעולם" משתנה.

ו. ולכאורה לפמשנ"ת בדעת הרשב"ם והרשב"א שיש לחלק בין דיני עבד עברי מצד דיני ממונות, שבוה הוא שייך לאדונו לעולם, ורק מצד בעלות ה' על ישראל הכתובה בפרשת בהר מתחדש דין היציאה ביוכל, יש בזה גם נפק"מ להלכה.

במשך חכמה על אתר חקר מה דינו של עבד שנרצע בזמן שהיוכל נוהג ואחר כך בטל היוכל:

"יש לעיין בעבד עברי שנמכר בזמן שהיוכל נוהג ובתוך שש בטלו היוכלות, כמו בשעה שהגלה עשרת השבטים שלא היו כל יושביה עליה, כיון שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שיוכל נוהג, מי פקע עבדותו, או דלמא נשאר עבד כמו שדה אחוזה, וא"כ הרי הנרצע שאינו יוצא בגרעון כסף ויוצא רק ביוכל, אם היה יובל הוי אפקעתא דרחמנא, ואם לא היה יובל, שנבטל היוכל, נשאר עבד לעולם כל חיי האדון, ומדויק הכתוב "ועבדו לעולם" לפי פשוטו שהוא עובד אותו לעולם, רק אם יהיה יובל מפקיע, והבן".

ובסוף דבריו ציין לדברי הרמב"ן (גיטין לו, א) שכתב כן:

"עוד יש לי לומר שאם קנה עבד עברי בזמן הבית ונרצע וחרב הבית קודם שיצא ובטל היוכל שהוא עובד לעולם ודינו כדין עבד עברי להתירו בשפחה".

ובביאור דברי הרמב"ן כתב בקובץ שיעורים ח"ב סי' יא:

"וטעמו של דבר כנ"ל דהא דנרצע יוצא ביוכל היא אפקעתא דמלכא מכאן ולהבא, אבל קודם היוכל יש להאדון בהעבד קנין לצמיתות ולא לזמן [...] דנרצע קנוי להאדון קנין עולם ממש לצמיתות, משו"ה כשבטל היוכל נשאר ברשות אדונו לעולם".

דהיינו, שכיון שמצד דיני ממונות העבדות היא לעולם, ורק מצד בעלות ה' על ישראל יש דין – "אפקעתא דמלכא" – שהעבד יוצא ביוכל. א"כ בשעה שבטל היוכל נשארו רק דיני ממונות של האדון על העבד, ומצד זה הוא עבד לעולם⁵.

שוב מצאתי בביאור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 'קנין פירות' למסכת עבדים אות יז, שכתב כן, והוסיף בקוצר אמרו את עיקרי הדברים האמורים לעיל:

"ובזה מדויק ג"כ מה שכתבה התורה יציאת יובל בפ' בהר גבי יובל, ולא במשפטים ובראה בפ' עבדים, שאין זה דין עבד רק דין יובל".

ביוכל אלא עובד לעולם, אף שלהלכה אין חולק שיוצא ביוכל. ⁴ וכידוע שבמרבית המקומות שרשב"ם מקדים לפירושו את המילים "לפי הפשט" [וביטויים דומים] כוונתו לרמוז למחלוקת בפשוטו של מקרא עם רש"י וקנו. ⁵ אמנם עי' בשו"ת שאגת אריה החדשות סי' טו, שנחלק על דברי הרמב"ן מכח הגמ' בערכין לג, א, וכתב שעבד שנרצע בזמן שהיוכל נוהג ולאחמ"כ בטל היוכל, האדון "מחויב לשלחו תיכף או בשנים שהיה ראוי להיות יובל אם לא בטל", וצ"ע.